

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA ILMIY-TEXNIK TERMINLARNING KOGNITIV-DISKURSIV JIHATLARI HAMDA TARJIMA MUAMMOLARI

Ruziyeva Gulnoz Temirqulovna

Buxoro davlat texnika universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi ilmiy-texnik terminlarning kognitiv-diskursiv xususiyatlari, ularning shakllanish mexanizmlari hamda tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi. Terminlarning konseptual mazmuni, diskursda qo‘llanishi va madaniy-tilshunoslik omillari qiyosiy asosda o‘rganiladi. Shuningdek, ilmiy-texnik matnlarni tarjima qilishda ekvivalentlik, adekvatlik va terminologik izchillik masalalari muhokama qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *ilmiy-texnik termin, kognitiv tilshunoslik, diskurs tahlili, tarjima muammolari, terminologiya, ingliz tili, o‘zbek tili.*

Kirish

Globalashuv jarayoni va ilm-fan taraqqiyoti natijasida ilmiy-texnik terminlarning roli tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, ingliz tili xalqaro ilmiy aloqa tili sifatida yetakchi mavqega ega bo‘lib, ko‘plab terminlar aynan ushbu til orqali boshqa tillarga, jumladan o‘zbek tiliga kirib kelmoqda. Bu jarayon terminlarning nafaqat leksik-semantik, balki kognitiv va diskursiv jihatlarini ham chuqur o‘rganishni taqozo etadi.

Ilmiy-texnik terminlar muayyan bilim sohasiga oid konseptlarni ifodalaydi va inson tafakkurida shakllangan bilim tizimi bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois ularni tarjima qilishda oddiy so‘z almashtirish yetarli bo‘lmay, konseptual mazmunni to‘liq anglash talab etiladi.

Ilmiy-texnik terminlarning kognitiv jihatlarini

Kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan termin — bu inson ongida shakllangan ilmiy konseptning til orqali ifodalanishidir. Ingliz va o‘zbek tillaridagi terminlar bir xil obyektiv hodisani ifodalashi mumkin, biroq ularning konseptual tuzilishi turlicha bo‘lishi ehtimoldan xoli emas.

Masalan, ingliz tilidagi “artificial intelligence” termini o‘zbek tilida “sun’iy intellekt” shaklida qo‘llaniladi. Bu yerda har ikki tilda ham konsept bir xil bo‘lsa-da, ularning kognitiv modeli tilning ichki imkoniyatlari va madaniy tajribasi asosida shakllangan. Ingliz tilida analitik tuzilma ustun bo‘lsa, o‘zbek tilida so‘z birikmasi orqali tushuncha ifodalanadi.

Terminlarning kognitiv jihati ularning metaforik asosda shakllanishida ham namoyon bo‘ladi. Masalan, “cloud computing” atamasi inson ongida “bulut” obrazi orqali mavhum va markazlashmagan ma’lumotlar tizimini tasavvur qilishga yordam beradi. O‘zbek tilida bu termin ko‘pincha aynan kalkalash yo‘li bilan “bulutli hisoblash” tarzida tarjima qilinadi.

Ilmiy-texnik terminlarning diskursiv xususiyatlari

Diskursiv yondashuv terminlarning real nutq jarayonida, xususan ilmiy va texnik matnlarda qanday ishlatilishini o‘rganadi. Ingliz tilidagi ilmiy diskurs aniq, qisqa va

standartlashgan terminlardan foydalanishga moyil. O‘zbek ilmiy diskursida esa ba‘zan izohlovchi birliklar va sinonimik variantlar ko‘proq uchraydi.

Masalan, ingliz tilida “device failure” termini qisqa va aniq bo‘lsa, o‘zbek tilida u “qurilmaning ishdan chiqishi” tarzida kengroq ifodalanadi. Bu holat diskursning pragmatik talablariga bog‘liq bo‘lib, o‘quvchiga tushunarli bo‘lish maqsadini ko‘zlaydi.

Diskursiv jihatdan terminlar matnning mantiqiy izchilligini ta‘minlaydi. Shu sababli tarjimada bir terminning turli variantlarda berilishi ilmiy matn sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar

Ilmiy-texnik terminlarni tarjima qilishda quyidagi asosiy muammolar kuzatiladi:

1. Ekvivalentlik muammosi — ingliz tilidagi terminning o‘zbek tilida to‘liq muqobili mavjud bo‘lmasligi.
2. Kalkalash va o‘zlashtirish — termini to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilish yoki asl shaklida qabul qilish masalasi.
3. Ko‘pma‘nolilik — umumtil so‘zining termin sifatida maxsus ma‘no kasb etishi.
4. Terminologik izchillik — bir terminning matn davomida bir xil shaklda qo‘llanishi zarurati.

Masalan, “network” termini kontekstga qarab “tarmoq”, “aloqa tizimi” yoki “kompyuter tarmog‘i” tarzida tarjima qilinadi. Noto‘g‘ri tanlangan variant mazmunning buzilishiga olib kelishi mumkin.

Muammolarni hal etish yo‘llari

Tarjima jarayonida kognitiv-diskursiv yondashuvdan foydalanish terminlarning mazmunini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bunda:

- terminning konseptual asosini aniqlash;
- matn diskursini hisobga olish;
- soha mutaxassislari bilan hamkorlik qilish;
- standart terminologik lug‘atlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, yangi terminlarni o‘zbek tiliga moslashtirishda milliy til me‘yorlari va so‘z yasash imkoniyatlaridan unumli foydalanish zarur.

Xulosa

Ingliz va o‘zbek tillaridagi ilmiy-texnik terminlarning kognitiv-diskursiv jihatlarini o‘rganish tarjima jarayonining samaradorligini oshiradi. Terminlar nafaqat til birliklari, balki ilmiy bilimni ifodalovchi konseptual vositalar ekanini hisobga olish lozim. Shu asosda amalga oshirilgan tarjima ilmiy matnning aniqligi, tushunarligi va terminologik izchilligini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London.
2. Cabré, M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications.
3. Evans, V., Green, M. Cognitive Linguistics: An Introduction.
4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati.